

Kritiken kvarstår

Curt Roslund & Jonathan Lindström

Lars Kamél har haft vänligheten att ta upp några detaljer i vår kritik i *Folkvett* 3-4/2000 av Göran Henrikssons arkeoastronomiska teorier till förnyad diskussion. Initiativet till vår artikel kom från redaktionen för *Folkvett* och vi samtyckte främst av följande skäl. Den kritik som tidigare framförts i *Populär Arkeologi* 1/1997 samt i nr 3 samma år mot Henrikssons tolkning av hållristningar i samma tidskrift nr 4/1996 och 2/1997, var splittrad och svåröverskådlig samt tillgänglig främst för intresserade av arkeologi, medan vi i likhet med redaktionen för *Folkvett* anser att kritiken mot Henrikssons forskning borde göras åtkomlig för en bredare publik, i synnerhet som Henriksson i sin undervisning vid Uppsala universitet, enligt sitt kompendium *Arkeoastronomi i Sverige* så sent som våren 2000, inte visat tecken på att ha tagit intryck av kritiken utan behandlat den subjektivt och nedlåtande.

Kamél har missförstått oss när han påstår att vi ”tydligt anser [oss] i bättre stånd att avgöra vad som är vetenskap än institutioner vid Uppsala universitet, ansvariga för Riksbankens jubileumsfond” och redaktionerna för vissa tidskrifter. Naturligtvis menar vi inte det. Däremot tillerkänner vi oss rätten att kritisera arbeten för ovetenskaplighet varhelst de publiceras och oberoende av vem som finansiellt understött dem, liksom vi tillerkänner Kamél rätten att kritisera vår artikel. Det är det fria meningsutbytet som karakteriserar vetenskapen och inte Kaméls auktoritetssyn. Vi vill också gärna ge Uppsala universitet och Riksbankens jubileumsfond en eloge för att de initialt stött ett nytt och i mångas ögon kontroversiellt forskningsfält som arkeoastronomi. Syftet med vår artikel var emellertid att rikta uppmärksamhet mot att Henrikssons verksamhet enligt vårt förmenande inte håller måttet för vetenskaplighet och därför fortsättningsvis inte längre bör undgå en saklig kritik.

För att övergå till konkreta detaljer i Kaméls inlägg vill vi börja med Enckes komet. Vi är långtifrån några experter på banberäkningar för kometer, men enligt Henrikssons egen utsago har ”världens ledande kometexperter inte lyckats identifiera en enda observation före upptäckten med hjälp av teleskop 1786” (*Populär Arkeologi* 2/1997, s. 23). Banbrytande vetenskapliga genombrott brukar av hävd först bli accepterade efter oberoende verifikation och någon sådan har inte vad vi känner till gjorts, kanske beroende på att Henriksson trots att han har haft flera år på sig aldrig publicerat sitt banberäkningsprogram för granskning i en internationellt erkänd vetenskaplig tidskrift. Att då som Henriksson utan minsta antydning till självkritik använda de inom arkeologin uppfattade fantasifulla och symboliska hållbilderna som bekräftelse på sin kometteori är knappast förenligt med vetenskaplig praxis. För extraordinära påståenden krävs extraordinära insatser. Henriksson har långtifrån visat att hans tolkningar är trovärdiga.

Vi har aldrig påstått att bronsålderns människor var mindre intelligenta än vi, men att som Kamél använda deras förmåga att tänka logiskt och förnuftigt som argument för att de borde ha upptäckt att Enckes komet återkom periodiskt till samma himmelstrakt efter i runt tal tio år är väl optimistiskt med tanke på att det i vår tid dröjde ända till dess att Edmund Halley med stöd av Newtons gravitationsteori gjorde samma upptäckt för den komet som nu bär hans namn. Om vi har förstått Kamél rätt, så menar han att det var upptäckten att Enckes komet var periodisk som gjorde att den och endast den var värdig att avbildas, vilket dessutom förutsätter att den var betydligt ljusstarkare då än nu. Det verkar som att Henrikssons stora beundran för bronsåldersmänniskornas förmenta astronomiska vetande förlett Kamél till uttrycket att dessa ”människor borde ha varit *minst* lika intelligenta som vi” (vår kursivering).

Visst känner vi till att fullmånen ”i stort sett” befinner sig där solen kommer att vara ett halvår senare, men vad vi har svårt att föreställa oss är hur bronsåldersmänniskorna kan ha an-

vänt denna kunskap om de nu verkligen besatt den. Det finns vad vi vet inget faktiskt belägg för att de ens visste på dagen när hur långt ett år var, eller hur de skulle interpolera fram solens position ur de fullmånar som låg närmast halvåret före eller efter solförmörkelsen, eller hur de avgjorde när månen var exakt full – det är svårt att fastställa inom en tidsrymd på ett dygn och på den tiden flyttar sig månen tolv grader i förhållande till solen – eller slutligen hur de korrigerade för månbanans lutning mot solbanan. Det borde ha varit en formidabel uppgift utan kännedom om skrivkonsten. Eller ska vi tolka Henrikssons teorier som stöd för en uppfattning att bronsåldersfolket i Skandinavien kunde både läsa och skriva?

Supernovan i Orion är inte alls det verkliga testet på Henrikssons teorier, ens i teorin, eftersom flera grundläggande fakta är kända i förväg. För övrigt lämnar Henrikssons omtolkning av den kinesiska ursprungstexten frågetecken efter sig, när ”en ny stor stjärna tillsammans med Antares” förvandlas till en ny stor stjärna som dök upp i väster vid Orion samtidigt som Antares gick upp i öster (*Populär Arkeologi* 4/1996, s. 12, där dock Henriksson hävdar att Antares gick upp i väster, ett slarvfel som rimmar illa med påståendet att han sysslar med exakt vetenskap). Kopplingen mellan två stjärnor på var sida av himlavalvet framstår som väl långsökt. Henrikssons identifiering av antikens stjärnbild Orion är också öppen för kritik. Bristen på överensstämmelse ens med det lilla som är historiskt känt om forntida nordiska stjärnfigurationer understryker det, vilket vi tyckte var värt att omnämna.

När det gäller borteroderade hällristningsdetaljer borde vi ha uttryckt oss tydligare. Vad vi vill ha sagt är att Henriksson betraktar hällbilderna som exakta återgivningar av himmelsfenomenen när de tjänar hans syften men tillåter annars vidsynt hällristaren en konstnärlig frihet som t.ex. i en påstådd avbildning av de sex Plejaderna. Risken att två skålgropar skulle ha eroderats bort utan minsta spår eller ha målats, medan de fyra övriga är tydligt synliga som gropar är mindre troligt än för fristående sådana. Som vi ser det innebär erosionsrisken att Henriksson aldrig kan vara säker på att ha fått med alla detaljer, vilket den generella tolkningen i mångt och mycket förutsätter. Å andra sidan bör han ju inte såsom Kamél tycks föreslå dra den precisa slutsatsen att just två skålgropar saknas för att få sin teori att stämma. Det vore ju en helt ogrundad gissning. I det första fallet rör det sig om grundläggande källkritik, i det senare om den påtagliga bristen på likhet och enhetlighet mellan himlafenomenen och de hällfigurer Henriksson sammanställer dem med. Såvitt vi förstår är det Kamél som här gör ett logiskt misstag.

Vad gäller hällristningsskeppen har vi inget att invända mot tolkningen av dem som ett slags himmelska skepp, oberoende av bemanningsstreckens betydelse och kalenderskeppstolkningen. Kamél tycks dock ha misstolkat oss när han hävdar att vi säger att skeppen inte kan vara kalenderskepp. Vad vi säger är att Henriksson inte har kunnat göra detta troligt. Det saknas helt enkelt indikationer på det. Det minsta man kunde begära är att antalet bemanningsstreck som i något fall uppges föreställa dagar i tidsperioder, vid en sammanställning av flera skepp borde samla sig kring kalendariskt viktiga dagantal eller vissa antal överhuvudtaget. Vill Kamél ha konkreta exempel på skepp som inte uppfyller ens detta basala krav kan han förslagsvis räkna strecken på de skepp som avbildas i Nordéns *Östergötlands bronsålder* från 1926. Henrikssons kalenderskepp är en fantasiskapelse eller som bäst en obevisad och tills vidare osannolik hypotes.

Avslutningsvis ställer Kamél frågan om det ska räknas som vetenskap att spekulera över bronsåldersmänniskornas mytologi och religion. Det är oklart vad han syftar på, men avses vår översiktliga beskrivning av hällristningarna i vår tidigare artikel är den bara avsedd som en kortfattad introduktion och så allmänt hållen att den faktiskt skulle kunna ligga till grund även för Henrikssons tolkning. Avses istället arkeologernas hällristningsforskning i allmänhet går det säkert att hitta ett och annat avskräckande exempel, ett i sig intressant område värt en egen artikel, men ingenting som gör Henrikssons resultat trovärdigare. Vi betraktar för övrigt spekulering som en viktig hypotesgenererande aktivitet i all forskning. Problemen uppstår när

man som Henriksson lägger fram spekulativa idéer som vetenskapligt belagda utan att ha täckning för det. Om man som Henriksson gör det upprepade gånger utan att ta till sig berättigad kritik har man lämnat vetenskapen och ägnar sig åt pseudovetenskap.

Sammanfattningsvis har Kamél försökt bemöta vår kritik av Henrikssons teorier på några punkter utan att det har givit oss anledning ändra den. Vi välkomnar ändå försöket, eftersom det har givit tillfälle att belysa problemen ur något andra synvinklar än tidigare. Till sist vill vi också uttrycka vår uppskattning av den sakliga tonen i Kaméls inlägg, en ton som vi saknat hos Henriksson själv.